

ВІННИЧУК

Алла

**ТРАГІЗМ ЛЮДСЬКОГО БУТТЯ В
ІСТОРІОСОФСЬКОМУ ВИМІРІ
ЄВГЕНА ГУЦАЛА (НА МАТЕРІАЛІ
ПОВІСТІ «ГОЛОДОМОР»)**

Анотація. У статті досліджено особливості художнього відображення національної трагедії в повісті «Голодомор» Євгена Гуцала. Закцентовано на історії «двох правд», досліджених у статтях літературознавців Олександра Астаф'єва, Антоніни Гурбанської, Яра Славутича та ін. Охарактеризовано структуру, проблематику, образну систему твору.

Ключові слова: Євген Гуцало, Голодомор, історична правда, художня правда, трагізм, психологізм.

Abstract. The article examines the peculiarities of the artistic representation of the national tragedy in the story «Holodomor» by Yevhen Hutsal. Emphasis is placed on the history of «two truths», explored in the articles of literary critics Oleksandr Astafiev, Antonina Gurbanska, Yar Slavutych, and others. The structure, key problems, and figurative system of the work are characterized.

Key words: Yevhen Gutsalo, Famine, historical truth, artistic truth, tragedy, psychology.

Голодомор 1932–1933 років – одна з найдраматичніших сторінок у національній історії. Цю трагедію письменники осмислюють як геноцид проти українського народу, масштабну катастрофу, її переконливо описують та інтерпретують у своїх творах Улас Самчук «Марія» (1934), Годось Осмачка «План до двору» (1951) і «Ротонда душогубців» (1956), Василь Барка «Жовтий князь» (1963), Ольга Мак «Каміння під косою» (1973), Михайло Стельмах «Дума про тебе» (1969) і «Чотири броди» (1961–1974), Анатолій Дімаров «Самосуд» (1990), Євген Гуцало «Голодомор» (1990) та ін.

До теми Голодомору в літературі зверталися у своїх працях О. Астаф'єв [1], Н. Горбач [2], А. Гурбанська [3], Яр Славутич [6], Т. Трофименко [7] та ін.

Так, Яр Славутич у статті «Голодомор в українській літературі Заходу» дав оцінку та вказав на причини жахливої трагедії: «Щоб знищити зрілу українську націю і повернути її в стан несвідомої

аморфності, а потім зрусифікувати, новітні імперіалісти повели деструкцію двома шляхами: 1) ліквідація еліти, мозку нації, 2) ліквідація селянства, основи нації» [6].

О. Астаф'єв у науковій розвідці «Трагедія Голодомору в українській літературі (спроба екзистенційного аналізу)», досліджуючи «містичний епос» Василя Пачовського «Золоті Ворота», оповідання Валер'яна Підмогильного «Собака» і «Життя колгоспників», романи Уласа Самчука «Марія» та Василя Барки «Жовтий князь» і «Рай» тощо, також виокремлює головні причини національної трагедії: «1) наслідки панування тоталітарного радянського режиму, 2) паталогічне бажання Сталіна запровадити систему необмеженої особистої влади, 3) масові репресії, тюрми, 4) опір проти насильницької колективізації, 5) загострення кремліногенної обстановки, 6) нереальні плани хлібозаготівель та ін» [1].

Т. Трофименко у статті «Трагедія на три дії. Голодомор в українській літературі» зробила спробу дослідити витoki написання творів про Голодомор, зосередившись на поезіях П. Тичини, драмах М. Куліша, романах У. Самчука, В. Барки.

Отже, як бачимо, є твори, які неодноразово ставали об'єктами наукових спостережень літературознавців, та в нашій розвідці мова йтиме про менш досліджену повість – «Голодомор» Євгена Гуцала.

Мета статті – аналіз особливостей художнього відображення трагедії Голодомору в однойменній повісті Є. Гуцала.

Твір належить до трилогії «Сльози Божої матері» (1990). Три повісті «Голодомор», «Прокляття» та «Безголов'я», написані в різні роки, спочатку друкувались у періодичних виданнях і лише 1990 року видані однією книгою. Твори об'єднані спільним образом-символом Божої Матері, який наділено різним функціональним та смисловим змістом.

Так, уже на початку повісті «Голодомор» ікона Богоматері з Божим Сином стає причиною загибелі дитини. Дядько Павло Музика йде до церкви, у якій «... з минулої осені не правиться служба Божа. Не правиться з тих пір, як пропав їхній сільський батюшка. ... чорна машина по бутюшку не приїжджала, її начебто ніхто нікуди не забирав батюшку. А ще через день згоріла його хата... Згоріла, як свічка. Її начебто ніхто не запаливав...» [4, с. 193].

Виявивши, що якісь злодії вночі пограбували церкву, «покрали богів», Павло підбурює людей, «немічних жінок та старих бабів, у яких ще є сила злізти з тапчана чи з печі» [4, с. 194], і веде їх на околицю села, підозрюючи у злодіяннях конокрада Василя Гнойового. Розлючений натовп («...люди пустилися берега...»), «людське безумне перекопитоло», дорогою зустрічає хлопчину «... в подертій сорочці та полатаних штанях, босий, з синіми-очима будяками на рябому лиці...», накинувшись на нього, витрушує із-за пазухи заховану ікону Божої Матері з Божим Сином («Справді з полотняної пазухи, від грудей-ребер вознеслася на сонце весняного дня Божя Мати з немовлям на руках» [4, с. 195]). У шаленому божевіллі натовп накидається на хлопця і зупиняється лише тоді, коли «... під коліном Павла Музики затріщала ікона... Купую непорушного, жужжманого ганчір'я, скоцюрбивши ноги, заюшений кров'ю, лежав на шляху чужий хлопчина. З вищиреними зубами, з висолопленням язиком, з видертим оком, він був страшний. Здавався самою смертю» [4, с. 196]. Ікона, що за православною традицією, вважається однією із найсильніших, має оберігати від усього злого, не зупиняє кровопролиття. Страшна картина вбивства і оскаженіlosti є наслідком зневіри, духовного каліцтва людей, спричиненого обставинами.

Образ Божої Матері з'являється і вдруге, але він має інше смислове навантаження – милосердя, заступництво, порятунок: селом проїздить бричка, у ній двоє незнайомих людей – святково вбрані чоловік та жінка; за бричкою з простягнутими руками біжать голодні діти («безкровні обличчя», «порожні криваві очниці», «сліпий смертельний жах») [4, с. 253], жінка пригощає їх хлібом, «Жінка несе в руках білий пшеничний хліб. Жінка – хліб... Це від Матері Божої... Це Мати Божя зійшла з неба на землю й принесла хліб» [4, с. 250, с. 253].

Основу сюжетної структури повісті «Голодомор» складають окремі трагічні картини долі – Петра Музики, його дружини Марії, доньки Галі, Гаркуші та його дітей, тітки Юстини, Карпа Гнилокваса, Марка Груші, Теклі Куйбиди.

Окремою групою персонажів виступає сільська верхівка – голова колгоспу Матвій Шпитальник, голова сільради Кіндрат Яремний та їхні прислужники – активісти Василь Гнойовий і Микола Хашчуватий. На думку А. Гурбанської, «... герої цих двох груп перебувають у гострому

конфлікті між християнською етикою і мораллю та трагічною ситуацією голодомору» [4, с. 71].

У кризових обставинах, кожен здійснює власний вибір: хтось прислуговується системі заради власного добробуту (Матвій Шпитальник, Кіндрат Яремний), інші вдаються до грабежу та розбою (Василь Гнойовий, Микола Хащуватий), звичайні селяни помирають голодною смертю.

Є. Гуцало створює широку панораму образів знедолених, виснажених голодом селян, «враховуючи віковий критерій (літні та люди зрілого віку, молодь, діти), стать (чоловіки, жінки), сімейне становище (одружені, неодружені). Автор правдиво відображає трагічність нелегких часів, показуючи, як під тягарем обставин люди гинуть не лише фізично, але й морально. Відбувається деформація людської свідомості: викривлена свідомість людини по-іншому (не так, як велося тисячоліттями) сприймає смерть, злочин, зраду...» [3, с. 72].

Викривлення свідомості простежуємо крізь призму вчинків персонажів. Павло Музика, тішиться, що помирають сини Гаркуші («Гаркушині вилупки», «злодійчужки»), таким чином, на його думку, зникне рід того, хто разом із іншими активістами позабирав харчові запаси в людей. Саме Павло сповіщає Гаркушу про смерть кожної його дитини: Юхимка знаходить уже мертвим («... а хлоп'яче тіло в його руках ламається, а голівка з білим чубчиком западає на спину...» [4, с. 200]); за Петром із цікавістю спостерігає, як той помирає в бузині («А Гаркушин малий вилупок уже не корчиться, а впав у бузині долілиць – і лежить. Заснувати...» [4, с. 215]); Грицько помирає, навішпівшись старої несмаленої шкіри теляти, яку Павло Музика йому ж і запропонував («... на землі корчиться, молотить ногами... мовчить хлопець...та вже ніколи й не обізветься, не заговорить» [4, с. 283]).

Маленька Катя, принісши цілушку хліба для братика Миколки, подумки радіє звістці, що він помер: «І стується в голові: добре, що Миколка помер. Добре, що помер Миколка. Що хліб дістався не йому, а їй. Тепер вона з'їсть хліб сама. Тепер вона залишилася в матері однеєнка, тепер їй не доведеться більше ділитися з братом, бо він помер – і йому вже нічого не потрібно. Зовсім нічого!» [4, с. 255], «Добре, що Миколка помер і вже ніколи не попросить ні їсти, ні взутися, не доведеться ділитися з ним» [4, с. 255].

Карпо Гнилоквас збирає на грабарку і мертвих, і тих, хто вже ледве животіє, бо за кожного відвезеного до ями мерця отримувє півфунта хліба. Так, має намір забрати і Галю Музику: *«Рука ще тепла. Ще не задубіла. Чекає тут, поки задубіє? ... Ну, дівко, зараз тебе понесу... Однаково скоро помре...»* [4, с. 236–237].

Трагічними свідченнями Голодомору є розповіді про випадки розбою, викрадення селян, канібалізму. Донька Павла Музики Галя йде відвідати хрещену матір, натомість застає пограбовану хату і знаходить на кладовищі відтату тїтчину голову (*«...приблудні собаки деруть на цвинтарі людську голову... Хрещена...»* [4, с. 210]). Молодий парубок Андрій Синиця вбиває матір та брата, щоб було чим пригощати людей на його весіллі з Галею Музикою.

У повісті страшні картини людських страждань контрастують із достатком: *«Головиха! ... у білому веселому платті (квіточки блакитні в зеленому листячку), світле волося ..., рум'яні палажкотять на щоках, а червоні губи так і сміються...»* [4, с. 244], *«... хата ... Кіндрата Яремного... Сміється голубими вікнами...»* [4, с. 243]. Ні голова сільради Яремний, ні голова колгоспу Шпитальник не переймаються бідною людей. Вони продовжують зганяти опухлих від голоду селян на роботу в колгосп, виголошуючи гасло: *«Хто не працює – той не їсть»* (*«... в юрмі в якійсь жінки підкошуються ноги, вона хоче вцепитися за чужі плечі та лікті, але її відштовхують, і жінка сідає навколїшки в сіру куряву... – Візьміть мене!.. Візьміть мене з собою в поле. Я хочу їсти... їсти хочу...»*) [4, с. 225]. Найбільшого цинїзму набуває сцена з патефоном, який Яремний та Шпитальник привозять під час обїду колгоспників у поле: *«І раптом...застигають простягнуті руки з порожніми мисками, замирають ложки над кандьором ... Хто це співає?... «Расцветали яблони и груши...» ... Це патифон»,* [4, с. 227], *«Голова сільради... та голова колгоспу... захоплено поглядають на платївку, і сяють від задоволення...»* [4, с. 228]. На тлі «такого задоволення», описано, як Матвій Шпитальник ударом чобота вибиває миску кандьору з рук старої Юстини, яка вже нездужає, не має сили працювати: *«Миска падає на землю, розливається недоїдений кандьор. ... Якесь дитинча навкарачки підступає до розлитого кандьору, нагинається, починає слизувати з трави...»* [4, с. 229]. Така поведінка представників сільської влади не лише поглиблює конфлікт твору, але й свідчить про

спланованість Голодомору та його страшних наслідків. На думку Н. Горбач, «... не випадковими є і прізвиська голів колгоспу та сільради. Прізвисьце першого асоціюється з ярмом як символом утисків, поневолення, гніту, а прізвисьце другого – зі шпиталем, як місцем пристанища хворих...» [2, с. 208].

Фінальний епізод повісті побудований на гостро вираженому контрасті: на тлі чудової природи (весняні краєвиди, спів пташок) учитель Пилип помічає мертвого чоловіка, який отруївся грибами: *«І в неживій руці – надкушений гриб, ... в рудому папірці – дрібка солі... Назбирав грибів, почав їсти і отруївся»* [4, с. 285], та водночас чує плач немовляти в лісі: *«На чорній землі біліє зіжмакана полотняна радюжка, а на радюжці – немовля. Немовля лежить на спинці, по грудях і по животику лазять червоні мурахи. Мабуть, немовля спало, та мурахи почали кусати – й прокинулось»* [4, с. 285]. Знайшовши малюка, Пилип починає боротьбу за молоде життя, і незважаючи на те, що йому не вдається знайти рідних дитини, він не дасть йому загинути.

Отже, людяність, милосердя, небайдужість до чужого лиха, здатність допомогти можуть змінити цей світ. Саме такої позиції дотримується Євген Гуцало в повісті «Голодомор».

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Астаф'єв О. Трагедія Голодомору в українській літературі (спроба екзистенційного аналізу). Режим доступу : <https://cutt.ly/13bf2y0> (дата звернення: 11.02.2023).
2. Горбач Н.В. Забуттю не підлягає : Трагедія 1932–1933 рр. у повісті «Голодомор» Є. Гуцала. До 75-річчя Голодомору-геноциду 1932–1933 рр. Київ : Київський міжнародний університет, 2008. С. 205–214.
3. Гурбанська А. «Сльози Божої Матері» Є. Гуцала як метажанр. *Слово і Час*, 2007. № 1. С. 70–74.
4. Гуцало Є. Таке страшне, таке солодке життя. Київ : Темпора, 2014. С. 193–287.
5. Логвиненко Ю. Трагедія Голодомору у творчості Миколи Руденка. *Слово і Час*. 2017. № 9. С. 69–74.
6. Славутич Яр. Голодомор в українській літературі Заходу. *Слово і час*, 1991. № 7. С. 10–19.

7. Трофименко Т. Трагедія на три дії. Голодомор в українській літературі. *Дніпро*, 2011. №1. С. 156–159.

Віннічук Алла Петрівна – кандидат філологічних наук, доцент, завідувач кафедри української літератури Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського.

ДЕРКАЧОВА
Ольга

ВТРАЧЕНИЙ СВІТ У
ЧОРНОБИЛЬСЬКИХ
ОПОВІДАННЯХ ЄВГЕНА ГУЦАЛА

Анотація. У статті проаналізовано оповідання Євгена Гуцала зі збірки «Діти Чорнобиля» та висвітлено особливості зображення світу дитини після чорнобильської катастрофи. Зазначено, що у цих творах показано наслідки трагедії через ті вимушені та невідворотні зміни, які переживають та проживають персонажі. Серед них – втрата рідного дому, друзів, батьків. Зроблено висновки, що світ маленького героя у цих творах – це світ після втрати, в якому його майбутнє нечітке та непевне, для дорослих персонажів – це світ страху через нерозуміння можливих наслідків екологічної катастрофи.

Ключові слова: Чорнобиль, катастрофа, екологічна криза, світ дитини, втрачений світ, самотність, природа.

Abstract. The article analyzes Yevgeny Hutsal's story from the collection «Children of Chernobyl» and highlights the features of depicting the world of a child after the Chernobyl disaster. It is noted that these works show the consequences of tragedy through the forced and inevitable changes experienced and experienced by the characters. Among them is the loss of one's home, friends, and parents. It was concluded that the world of the little hero in these works is a world after loss, in which his future is unclear and uncertain, for adult characters it is a world of fear due to a lack of understanding of the possible consequences of an ecological disaster.

Key words: Chernobyl, disaster, environmental crisis, child's world, lost world, loneliness, nature.

Питання втраченого світу українцями особливо гостро зазвучало після 24 лютого: втрата найближчих і найдорожчих, втрата домівок, ті відчуття, коли усе те, що ти мав, стає колишнім, до якого більше нема вороття, ще довго болітимуть. Про цей втрачений світ та способи подолання травми сучасна література вже говорить і ще багато скаже,